

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 2

Sayı/Issue 5

Yıl/YEAR: 2020

Gönderim: 27-02-2020 – Kabul: 14-06-2020

**Deliberative Democracy in Turkey: A
Analyzing of the Constitutional
Concernion Commission Text (2011)
and Party Programs**

**Türkiyede Müzakereci
Demokrasi: Anayasa
Uzlaşma Komisyonu Metni
(2011) ve Parti Programları
Üzerinden Bir İncelemeⁱ**

Hamide DEĞER¹

Abstract

Deliberative democracy is a democracy approach that Habermas's philosophical infrastructure is based on is Communicative Action Theory. It provides a solution to the problems of public space in the context of democracy, legitimacy, participation and public space, which is one of the critical democracy approaches to liberal democracy. The idea of expanding public spaces, increasing participation, and making a consensus on the decisions taken in the context of negotiation and debate are the basis of deliberative democracy.

Öz

Müzakereci demokrasi Habermas'ın felsefi altyapısını "İletişimsel Eylem Kuramı" ile oluşturduğu bir demokrasi yaklaşımıdır. Liberal demokrasiye getirilen eleştirel demokrasi yaklaşımlarından biri olan müzakereci demokrasi, meşruluk, katılım, kamusal alan sorunlarına çözüm getirmektedir. Kamusal alanların genişletilmesi, katılımın artırılması, müzakere ve tartışma ortamında alınan kararlar üzerinde uzlaşma sağlanması düşüncesi, müzakereci demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Siyasal partiler günümüzde

ⁱ Bu çalışma Hamide DEĞER tarafından Dr.Öğr.Üyesi Eylem ÖZDEMİR danışmanlığında hazırlanan "Türkiyede Siyasal Partiler ve Müzakereci Demokrasi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Hamide DEĞER, Araştırma Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hdeger@bingol.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3666-4311

Although the political parties have lost their functions and transformed into a technical system, they have continued to be the most important tools to respond to today's problems. Political Parties are indispensable organizations because of their interaction with civil society, government and society itself. The Constitutional Reconciliation Commission is a formation in 2011 where the parties in the parliament came together and negotiated for a new constitution. It can be seen as an example of negotiating democracy by establishing communication with many different structures and segments such as universities, professional chambers, associations, foundations and radio. In this study, Theory of Deliberative Democracy in the programs of political parties in Turkey (65th governmental parties titled as AKP, CHP, MHP, HDP) Constitutional Reconciliation Commission's approach to deliberative democracy of political parties in Turkey over the text that will be studied to be understood and in this process, the AKP and Kurdish Parties which supported the amendment in the 2010 constitution, were found to be more deliberative.

Keywords: Deliberative Democracy, Political Parties, Political Party Programs, Constitutional Reconciliation Commission, Turkey.

işlevlerini yitirmiş, teknik bir sisteme dönüşmelerine rağmen mevcut sorunlara cevap verebilecek en önemli araçlar olarak önemlerini korumaktadırlar. Siyasal partiler, sivil toplumun, hükümetin ve toplumun birbiriyle etkileşimini, iletişimini sağlamaya elverişli olmaları nedeniyle vazgeçilmez örgütlerdir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu 2011 yılında mecliste grubu olan partilerin bir araya gelerek yeni bir anayasa için müzakere ettikleri bir oluşumdur. Üniversiteler, meslek odaları, dernek, vakıf, radyo vs. birbirinden farklı pek çok yapı ve kesimle iletişim kurulması, esasında müzakereci demokrasi örneği olarak görülebilmektedir. Çalışma boyunca Türkiye'deki siyasal partilerin programı (65. Dönem partileri AKP, CHP, MHP, HDP) ve Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun hazırladığı metin (Mutabakat Bulunmayan Maddeleri) üzerinden Türkiye'deki siyasal partilerin müzakereci demokrasiye yaklaşımları anlaşılmalı çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzakereci Demokrasi, Siyasal Partiler, Parti Programları, Anayasa Uzlaşma Komisyonu, Türkiye

Giriş

Siyasi düşüncenin, siyaset araştırmalarının ve siyaset teorisinin güncel ve önemli bir konusu demokrasidir. Antik Yunan'da köklenen demokrasi, siyaset biliminin vazgeçilmez konularından biri olarak araştırma nesnesi olma özelliğini korumaktadır. Köklü geçmişine rağmen demokrasiye dair çoğu şey tartışma yaratmaktadır. Demokrasinin etimolojisinden çeşitlerine, içeriğinden pratiğine varan oldukça geniş bir yelpazede yer alan tartışmalar, koşullara göre değişiklik göstererek devam etmektedir.

Demokrasinin evrenselleşmesinde bireyin hak ve özgürlüklerini öncelemesi önemli katkılar sağlamıştır. Ancak küreselleşmeyle ulus devletlerin katı sınırları esnekleşmiş ve mevcut demokrasi anlayışı yetersiz hale gelmiştir. Liberal demokrasi ile özdeşleşmiş ve temsil sistemiyle işleyen demokrasinin; meşruluk, katılım, kimliklerin /farklılıkların tanınması, çoğulculuk ve müzakere noktalarındaki eksikliği eleştirilmiştir. Mevcut demokrasi sisteminin sorgulanması ve toplumun talepleri doğrultusunda farklı demokrasi anlayışları ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasiye getirilen eleştirilerde birleşen demokrasi arayışları ile mevcut krizler çözülmek istenmiştir. Arayışlardan biri olan müzakereci demokrasi, Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ile felsefi temelini oluşturduğu bir demokrasi anlayışıdır. Çoğulculuğu önemseyen, kamusal alanların genişletilmesini savunan, kamusal alanlarda farklılıklarıyla var olabilen bireylerin söz ve eylemlerde bulunarak müzakere etmeleri sonucunda ortak bir uzlaşmaya varmaları düşüncesine dayanmaktadır. Vatandaşların karar alma süreçlerinde aktif olmalarına imkan tanıyan, meşruluk ve temsil krizinin aşılacağını düşünen müzakereci demokrasi anlayışı, bu şekilde siyasetin yeniden inşa edilebileceğini iddia etmektedir.

Osmanlı bakiyesine sahip bir ülke olan Türkiye, çeşitli ve farklı toplumsal yapısıyla küreselleşen dünyada ulusal sınırların aşınmasıyla daha karmaşık bir hal almıştır. Karmaşıklaşan toplumsal yapıda bireylerin birbirinden farklı toplumsal, kültürel, ahlaki aidiyetleri Türkiye'nin siyasi yapısını değişime zorlamıştır. Seçilen temsilcilerin toplumun taleplerini iletmede yetersiz kalışı yani temsil sisteminin işlevsizliği tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de meşruluk sorununa yol açmıştır. Gerekli şekilde temsil edilemeyen, siyasi süreçlerde rol alamayan, kamusal sorunların çözümüne dahil olamayan yurttaşlar ile devlet arasında bir güven sorunu ortaya çıkmıştır.² Sorunların çözümüne kayıtsız kalan temsil sistemi sorgulanmış, bunun sonucunda farklı sosyal hareketler ortaya çıkmıştır. (Kürt Hareketi, İslamcı Hareket, Gezi Hareketi vb.) Farklı toplumsal yapıya sahip Türkiye'de, diğer ülkelerde olduğu gibi katılım, temsil, uzlaşma sağlayacak bir model oluşturulması arayışları, tartışmaları hâsıl olmuştur.

Böyle bir ortamda müzakereci demokrasi tüm bu farklı ve kimi zaman da çatışan fikirlerin, taleplerin, görüşlerin bir araya getirici ve daha da önemlisi bir pratiğe dönüşebileceği bir imkân olup olamayacağı düşünülmektedir. Değişim ve dönüşümlerden nasibini alarak karmaşık bir hale gelen Türkiye'yi, Keyman (2009, s.55) hiçbir partinin ortaya çıkan hak ve özgürlükler, "sınıf talepleri, vatandaşlık hak talepleri ve kimlik talepleri"nin altından tek başına kalkamayacağını iddia etmektedir. Sadece temsil sistemine dayalı demokrasinin de çözümde yetersiz kaldığını, AKP, CHP, MHP, DTP farketmeksizin hiçbirinin yalnız ülkeyi yönetemeyeceğini eklemektedir. Tek başına yönetmemek; müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu sivil toplum vb. örgütsel yapılar, "kamusal entelektüeller ve üniversiteler", "alternatif vizyonlar üreten sosyal hareketler, sivil toplum hareketleri" nin desteklenmesi ve müzakere sürecine dâhil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu da müzakereye, diyaloga karşılıklı iletişime olanak sağlanması bir uzlaşmaya varılması niteliğiyle müzakereci demokrasinin, Türkiye için vazgeçilmez olduğu iddiasına bakmayı gerektirmektedir.

Türkiye tarihinde siyasal partilerin faaliyetleri yasaklanmış olmasına rağmen partilere olan inanç, destek toplum nezdinde devam etmiştir. (Kalaycıoğlu, 2016, s. 225-238) Zira partiler gerek nitelik gerek nicelik olarak oldukça fazla, ayrıca seçim dönemlerindeki katılım da azımsanmayacak durumdadır. WVS (World Values Survey)'in 2005-2009 verilerine göre Türkiye, Bulgaristan, Fransa,

² Bkz.Schmitt, Carl: **Parlamentar Demokrasinin Krizi**, Dost Kitabevi, Ankara, 2017 Bkz. Brown, Wendy: "Artık Hepimiz Demokratız", **Demokrasi Ne Alemde?**, Çev. Savaş Kılıç, İstanbul, Metis Yayınları, 2010 Bkz. Ranciere, Jacques: **Demokrasi Nefreti**, Çev.Utku Özmakas, İletişim Yayınları, 2015

İtalya, Almanya ve İsviçre gibi Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında Almanya'dan sonra partilere güvenin en fazla olduğu ülkedir. (WVS, 2009)

Anayasa tartışmalarının her seçim arifesinde gündeme geldiği, siyasal partilerin iktidara gelmeleri halinde 1982 darbesiyle oluşturulan anayasayı değiştireceklerini vaat ettikleri süreklilik arz eden bir siyasi atmosfer yaşanmaktadır. 2011'de oluşturulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu, yürürlükteki anayasayı ortadan kaldırmayı ve yeni bir anayasa oluşturulmasını amaçlamıştır. Sadece mecliste grubu olan partilerin değil, sivil toplum kuruluşları, dernek, vakıf, üniversiteler ve medyadan anayasaya dair görüş ve öneri alınmasına dayanan bu süreç, müzakereci demokrasinin pratikteki hali olarak dahi okunabilmektedir. Siyasal partilerin müzakereci demokrasiye yaklaşımlarının uygulama halinin görülebileceği Anayasa metni ve özellikle uzlaşmanın sağlanmadığı maddeler bunun en önemli ipuçlarını vermektedir. Teorideki hali ise parti programlarında müzakereci demokrasinin temel kavramlarının varlığı üzerinden daha iyi anlaşılabilir. Bu nedenle öncelikle müzakereci demokrasi kavramı kısaca tartışılacak, sonrasında AKP, CHP, MHP ve HDP'nin parti programlarına ve Anayasa Komisyonu'nun Mutabakat Bulunmayan Maddeler metnine bakılacak ve Türkiye'de müzakereci demokrasinin durumu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Müzakereci Demokrasi Kuramı

Müzakereci demokrasi, liberal demokrasiye eleştiri getiren önemli demokrasi kuramıdır. Jürgen Habermas'ın teorisine dayanan müzakereci demokrasi, radikal demokrasi olarak da adlandırılmaktadır. Mevcut demokrasi anlayışının meşruiyetini kaybettiği eleştirilerden birini de müzakereci demokrasi ortaya atmaktadır. Seçimler ve temsil sistemiyle halkın yönetime katılması, seçilen temsilcilerin, halkın fikir ve isteklerini siyasal sürece yeterli şekilde yansıtamadıkları demokrasiye dair "meşruluk krizi" tartışmalarını arttırmıştır. Çünkü liberal demokrasi bireyin farklılıklarını görmezden gelmekte, giderek artan kimlik taleplerine yeterli cevabı verememektedir.

Bilhassa azınlık, cinsiyet ve etnik ayrımcılık ve farklılıklar ile kültürel problemlerle liberal demokrasi çağın sıkıntılarını taşıyamaz haldedir. Liberal demokrasi ve liberal politikalar kamusal ve özel alanda kadınların çıkarlarını geliştirememekte, gerek iş gerek siyasal alanda etnik azınlıkların sistematik şekilde ayrımcılığa maruz kalmalarının önüne geçememekte ve farklı sosyal grupların da kültürel kimliklerini muhafaza edememektedir. Liberal demokrasi bu başarısızlıklar nedeniyle eleştirilmiş ve bunun sonucunda yıpranmıştır. (Sitembölükbaşı, 2005, s.140)

Müzakereci demokrasi karşılıklı anlayışı getiren politik bir diyalogu teşvik eder. İnsanların aynı fikirde olmadığını hatta çatışan fikirleri olduğunu kabul ederek, çatışmayı rasyonel argümanlarla çözmeyi teklif eden bir demokratik diyalogu benimsemektedir. (Smith ve Wales, 2000, s. 55) Böylelikle politik olarak marjinalize edilmiş grupların katılımı ve vatandaşlar arasındaki diyalog sınırsızlaşmakta ve farklı perspektiflerin daha iyi anlaşılmasının, daha bilinçli tartışmaların ve daha geniş çapta katılımının kabul gördüğü önerilerin yolu açılmaktadır. (Smith, 2005, s.39) Müzakereci demokrasi seçim usulünden ziyade toplumsal, siyasal kararların alınmasının bireylerin birbirleriyle müzakere ederek bir uzlaşmaya varması gerektiğini düşünmektedir. Habermas ve Benhabib'in teorik altyapısına önemli katkılar sunduğu müzakereci demokrasi; vatandaşların birbirlerini ikna ederek, bilgi alışverişi yaptıkları, politik sisteme katıldıkları, topluma ilişkin düşüncelerin yer aldığı, şekillendiği bir yöntemdir. Karar alma sürecine vatandaşların doğrudan müzakere ederek aldıkları kararlarla katılmaları doğrudan demokrasiyi çağrıştırmakla birlikte, müzakereci demokrasinin temelini oluşturmaktadır. (Tunç, 2008, s.1125-1126)

Müzakereci model, "özgür ve eşit yurttaşların (ve onların temsilcilerinin), birbirlerine karşılıklı

olarak kabul edilebilir ve herkesçe erişilebilen nedenler sundukları bir süreçte kararların, meşru kılındığı hükümetin bir biçimidir. Ancak bu kararlar vatandaşlar için şimdi ve gelecekte de meydan okunmaya açıktır.”(Gençer,Kasap, 2013, s. 225) Greiff (2000, s.403) ise müzakereci demokrasinin sahip olması gereken ilkeleri şu şekilde açıklamıştır: a) Tartışma süreciyle görüş alışverişi yapılan b) Halka açık yapılan müzakerelere eşit katılım c)Dışarıdan hiçbir baskı olmadan herkesin düşüncelerini ortaya koyabilmesi d) Uzlaşmayı amaçlayan müzakerelerin askıya alınabilmesi e)Müzakerelerin herkesin çıkarını gözetecek şekilde ihtiyaçları ve siyasi tercih ve düşüncelerin değiştirilmesini belirler f) Müzakereler bittğinde özgürlük ve adil fırsata aykırı sonuçlar alınmaz.

Sorunların sahiplenilerek çözümüne vatandaşların dahil edildiği bir demokrasi tasavvuru müzakereci demokrasinin temel anlayışıdır. Yetkili mercinin sadece hükümet olmadığı, vatandaşların meselelere aidiyet duygusuyla yaklaşması, hükümetin de sorumluluğunu azaltan bir sonuca götürmektedir. Ancak çözüm noktasında, gerekli araçların temininde ve pratiğe dökülmesinde hükümetin sorumluluğu söz konusudur. Müzakereci demokrasinin yerleşebilmesi için; hükümet ve devlet yetkililerinin kamusal sorunların, sadece kendi anlayışlarıyla çözülemediğini, getirilen çözümlerin halk tarafından kabul edilip edilmediği yani aldıkları kararların “meşru”luğunu sorgulama bilincine erişmiş olmaları gerekmektedir.

Habermas, demokrasi anlayışını müzakereci demokrasi olarak kuramsallaştırırken, iletişimsel eylem sonucundaki “uzlaşma süreci”ni temel alır. Günümüz modern toplumlarında var olan “araçsal rasyonellik”ten çıkılması gerekir. Kamusal alanı işlevsiz hale getiren bu araçsal rasyonellik yerine “iletişimsel rasyonellik” tercih edilmelidir ki demokratikleşmeye dair önemli adımlar atılabilsin. Müzakereci demokrasinin amacı da müzakere ve tartışma ortamının “iletişimsel rasyonellik ve demokratik diyalog” ile görüş ve kanaatlerin kurumsal anlamda belli kararlara dönüşmesini sağlayan bir kamusal müzakere alanının varlığıdır. (Yükselbaba, 2008, s. 231)

Müzakereci demokrasi kuramını iletişimsel eylem teorisi üzerine inşa etmekle birlikte, iletişimsel eylemin kamusal alanda gerçekleşen müzakerelerle mümkün olduğunu Habermas ileri sürmektedir. Ancak özgür, tarafsız, şeffaf bir kamusal alanda her konunun iletişimsel eylemi tetikleyecek politik ve genel yarara ilişkin bir mahiyete sahip olması gerekmektedir. Habermas (2001, s.305) “araçsal”, “stratejik” ve başka şekilde isimlendirdiği eylemlerin “iletişimsel eylem” den ayırmak gerektiğini ifade etmektedir. İletişimsel eylemde katılımcıların “eylem planlarının benmerkezci ego hesapları üzerinden değil” anlaşma üzerinden kurmaktadır. Yani iletişimsel eylem, ikna etmeyi değil rasyonel etkileşime, bireylerarası ortak anlaşma temelinin sağlanmasına tekabül etmektedir “İletişimsel eylem”, beraber yürütülen bir yorumlama ile varılan “bir anlamayı hedeflerken”, “stratejik ya da amaç yönelimli eylem, bencil fayda hesaplarını temsil eder.” (Coşkun ve Hasdemir, 2008, s. 130)

Habermas’ın müzakereci demokrasi anlayışı iki sistem üzerine kuruludur: 1- “parlamentar sistem” 2- “kamusal biçimsel olmayan tartışmaların kombine edildiği alandır”. Parlamento demokrasinin siyasi merkezinde; “diğer devlet erkleriyle hükümet, yönetim ve yargı üzerinden yerine getirirken, ikincisini resmi olmayan kamuoyu” şeklinde tasvir etmektedir. Tartışma ve müzakerelerin gerçekleştiği bu alanda topluma dair sorunların belirlenmesi, “argümanlara göre formüle edilmesi” ve siyasi partiler ile politik karar alma süreçlerine dahil edilmektedir. (Yoldaş, 2009, s. 124) Habermas için müzakereci demokrasi hem parlamentar aktörler, hem de ”kamusal alanın gayri resmi ağları” ile ilerleyen iletişim süreçlerinin üst seviyede bir öznelarasılık söylem kuramı ile temellenmektedir. “Öznesiz iletişim biçimleri” olarak tanımladığı bu akışkanlık; “parlamentar yapının içinde ve dışında az çok rasyonel sayılabilecek görüş ve irade oluşumunun ortaya çıkabileceği sahaları oluşturur.” “Para, idari güç ve dayanışma” dan oluşan üç kaynak arasında bir denge oluşturmak gerekmektedir. Özellikle

dayanışmanın kamusal, demokratik müzakereler ile genişletilerek hukuksal anlamda da kurumsallaşmasına destek olunmalıdır. Ki idari güç ve paranın üstünlüğü yerine üçü arasında bir denge var olabilsin. (Habermas, 1999, s. 46-47)

Habermas (2015, s.49) liberal demokratik değerler ve kurumların günümüzde eksikliğinden, bu eksikliği tamamlamak ve ideal bir demokrasiyi yerleştirmek için “siyasal iletişim içinde serbestçe dolaşan değerlerin, konuların, katkıların ve savların akışına olan geçirgenlik”e izin veren bir sistemin oluşturulmasını ortaya atmıştır. Müzakereci demokrasi farklı düşünce, ifade ve taleplerin zengin bir kamusal alanda aktif, müzakere ve diyalogla bir uzlaşmaya götüreceğini ileri sürmüştür. Uzlaşma ile çatışma halindeki “öznel ‘iyi’ kavramlaştırmaları yerine, rasyonel uzlaşma çerçevesinde, normatif geçerliliği olan bir değer sistemini üret”mektedir. (Bayram, 2011, s.112)

Uzlaşma kavramı müzakere sonunda ulaşılabilecek bir hedeftir. Batı demokrasilerindeki çoğulculuk ve farklılığın müzakereci sistemin işletilmesiyle uzlaşmaya varması mümkün iken aynı durum Türkiye için geçerli olmamıştır. Çatışmacı kültürün Osmanlı bakiyesine sahip Türkiye ve öncesinde hakim olduğu, yönetim tarzının uzlaşmayla değil, devletin topluma baskın gelmesi şeklinde gerçekleştiği nedeniyledir. (Çaha, 2012, s.144) Mardin’in merkez-çevre kavramsallaştırması, sivil toplum ve orta sınıf eksikliği veya Batı’daki gibi olmaması Osmanlı’dan itibaren gelen bir kültür iken, Türkiye’nin kurulmasıyla asker-sivil-bürokrat hegemonyasının egemenliği ile bastırılan dini, etnik azınlıklar ve askeri darbelerin demokrasiye sekteye uğratması gibi nedenler Türkiye’de uzlaşmayı imkansız kılan geleneği daha da pekiştirmiştir. Nihayetinde uzlaşma kavramı ve kültürü Türkiye demokrasisinde olması mümkün mü sorusunu sordurtmakta ve müzakereci demokrasiye başvurulması bu nedenle anlamlı bulunmaktadır.

Siyasal Parti Programlarında Müzakereci Demokrasi

Çağdaş demokrasilerde halk, düzenli seçimlerle temsilciler seçerek yönetime ve kamusal sorunların çözümüne katılmaktadır. Kamusal sorunların çözümüne en gerçekçi alternatif sunan kişi veya gruplar; aralarında rekabet olan, örgütlenmiş siyasi partilerdir. Siyasal partiler ancak özgürlük temelli bir ortamda hareket etmekte ve faaliyetlerini sürdürmektedirler. (Yanık, 2016, s. 11)

Darbe gibi antidemokratik olaylar Türkiye’de demokratik ve uzlaşmacı bir siyasal kültürün oluşmasını engellemiştir. Kalaycıoğlu (2016, s. 235-236), Türkiye siyasetinin üzerine inşa edildiği toplumsal ve siyasal kültür için; toplumsal hoşgörüsüzlük, yasamadan yargıya, bürokrasiden devlet kurumlarına ve çalışanlarına varan bireylerarası güvensizlik, “sosyokültürel düşmanlıkları yeniden alevlendirme potansiyeline” sahip, demektir. Böylece sosyo-kültürel çatışma, “ötekilere” duyulan güvensizlik, parti liderlerinin söylemleriyle artmaktadır. “Kültürel ayrışmaları derinleştiren, genişleten”, politik aktörlerin çatışmaya müsait tavırlarının da etkilediği siyasal ortamda, Türkiye’deki demokrasi pratiğine olan güven bitmemiştir. Çünkü kesintiler, yasaklar devam etse dahi toplumun “geleneksel politik katılıma” temayülü devam etmiştir.

İçinde buldukları mevcut siyasal sistem, kültür ve toplumsal ağlardan bağımsız olmayan siyasal partiler, siyasal katılımın sağlandığı en güçlü örgütler olarak iktidarı ele geçirme amacındadırlar. Söylem ve politikalar geliştirme, “bir toplum ve gelecek” tasavvuru sunan grupların partileşmesi, iktidar olma amacını güttüklerini göstermektedir. Nitekim siyasal partiler; programları olan, belli bir siyasi ideoloji ve bir sosyal sınıfın dünya görüşünü esas alan, programı uygulamak için siyasal iktidarı elde etmek isteyen örgütlerdir. (Özdemir ve Atılgan, 2015, s.239)

Siyasal partiler iktidar hedeflerini ise parti programları çerçevesinde yürüttüğü politikalar ile gerçekleştirmektedirler. Parti programlarının sağlıklı, işlevsel, toplumsal, siyasal kültürün etrafında

belirlenmesi iktidar olmak için elzemdir. Eyleme geçen, toplumsal, siyasal kültürle temas halinde olan partiler, meşruluk ve farklılık sorunlarını aşma potansiyeline sahiptirler. Parti programları siyasal partilerin nasıl bir felsefi, sosyolojik temel üzerinden fikirlerini inşa ettiklerinin en temel argümanıdır. Bu sebeple söz konusu çalışmada parti programlarında müzakereci demokrasinin varlığı çoğulculuk, katılımcılık, müzakere ve diyalog gibi kriterler üzerinden araştırılmaya çalışılmaktadır.

İncelenecek olan partilere kısaca bakıldığında; Türkiye'nin ilk siyasi partisi olarak "Halk Fırkası" adıyla 1923'te kurulmuş, sonrasında ise adı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmuştur. Cumhuriyet ilkelerinin ve ulus devletin laik reformlarını yerleştirmek için CHP'ye; Halkevlerini kurup, şehir ve köyleri gezip halkı cumhuriyetçilik ve milliyetçilik esaslarına göre eğitme misyonu verilmiştir. Cumhuriyet devrimlerinin propagandası yapılarak, cumhuriyetin, yeniliğin, Batı'nın üstünlüğünden bahsedilmekte ve Osmanlı'nın aşağılanması sağlanmaktaydı. (Karpat, 2017, s. 142) 1946 yılına kadar tek parti olarak Türkiye siyasi hayatında yer almıştır.

1965 yılında Milliyetçi Hareket Partisi olarak kurulan MHP, Türk siyasi hayatındaki milliyetçi ideolojiye sahip olan parti "Dokuz Işık Doktrini" olarak "milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik" ilkelerini benimsemiştir (Altındağ, 2016, s.56). Milliyetçi hareket daha çok "anti komünizm" ve sol karşıtı propaganda ile şiddete varan bir mücadeleye girişmiştir.

2000'lere gelindiğinde ise İslamcı hareket içinde, Millî Görüş çizgisinden ayrıldıklarını ilan eden, kendilerini "muhafazakar demokrat" olarak tanımlayan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) 2001'de kurmuşlardır. Özellikle 28 Şubat'tan sonra İslami hareket olarak Avrupalılaşma ve liberalleşmeyi benimsedikleri ve iktidara geldiklerinde bu yönde önemli reformlar gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise, 1990'lardan itibaren kurulan Kürt partilerinin bir devamı olmuştur. 2013'te HDP olarak kurulmuş; Barış ve Demokrasi Partisi, Devrimci Sosyalist Parti, Ezilenlerin Sosyalist Partisi, Sosyalist Yeniden Kuruluş Partisi, Yeşiller ve Sol Gelecek gibi sol partiler HDP çatısı altında birleşti. Böylece Kürt siyasi hareketi ile Türkiye solunun bazı parti ve örgütleri, HDP adı altında bir araya geldi.

Söz konusu partilerin programlarının müzakereci demokrasiyle uyumluluğu ise çoğulculuk, katılımcılık, müzakere ve diyalog gibi kriterler üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır.

Çoğulculuk

Müzakereci demokrasi çoğulculuk ilkesiyle bireylerin tüm farklılıklarıyla müzakere sürecine dahil olmasını önemsemektedir. AKP, CHP, HDP ve MHP dahil tüm partilerin programında çoğulculuğa dair ifadeler yer almaktadır.

AKP Programı'nda (2002, s.14) özgürlük ve fırsat eşitliği sağlayacağı, düşünce ve ifade özgürlüğü sağlanarak, farklılıkların zenginlik kabul edileceğine dair ifadeleriyle farklılık temelli bir çoğulculuğa vurgu yapmıştır. Cinsiyet, etnik köken ve inanç farketmeksizin herkesi kucaklayan bir parti olarak, çoğulcu bir anlayışla "yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi" temel hedef sayılmış, çoğunluğun oyunun alınmasının önemli olduğu ancak iktidara gelen iradenin mutlaklaştırılmayacağı, temel hak ve hürriyetlerin korunmasının bilhassa azınlık haklarının gözetilmesi ve azınlıkta kalan düşünce ve muhalefetin anayasal hakkının korunması çağdaş demokrasilerin çoğulcu niteliğinin gereğidir. (AKP,

2002, s. 17-25) Bu anlamda hem farklı düşünce ve irade hem de kimliklerin var olmasını mümkün kılan bir çoğulculuğa izin vermektedir.

Mahalli İdareler'in çoğulcu ilkelerle oluşturulması, temel eğitimin parasız ve çoğulcu değerlerle verilmesi, yönetim anlayışı, "ülke bütünlüğü ve milli egemenliğe saygı çerçevesinde çoğulculuğa ve çok sesliliğe dayanan" şekilde ifade edilmiştir. (AKP, 2002, s.114) Son olarak ise parti bünyesinde var olmanın şartlarından biri haline getirilerek, "demokrasiye inanan, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, çoğulcu değerleri benimsemiş" herkesin partide olabileceği düşüncesi belirtilmiştir. Her alanda müzakereci demokrasinin temel öncüllerinden olan çoğulculuğun AKP Programı'ndaki vurgusu dikkat çekicidir.

CHP Programında(2008, s.25); "CHP çoğulcudur: Farklı sosyal sınıfların, inançların, kültürlerin ve etnik kimliklerin yaşadığı ülkemizde demokrasiyi derinleştirmek iç barışın ve gelişmenin ön koşuludur..." ifadesiyle çoğulculuk, demokrasi ve katılımcılıkla beraber partinin temel öncelikleri arasında sayılmıştır. Devletin tarafsızlığı tanımlanarak kültürel çoğulculuğun garantörü olduğu devlet yönetiminde de çoğulcu yapılanma ve ülke bütünlüğü için çoğulcu bir demokrasi anlayışının esas kılınması savunulmaktadır. (CHP, 2008, s.14) İlginç bir nokta ise CHP'nin (2008, s.13) savunduğu milliyetçiliği, çoğulculuk anlayışı temelinde ortaya koymasındır; dil, inanç, kültür ve kökeni ne olursa olsun hukuk önünde eşit yurttaşlık tanımlamasına sahiptir. CHP'nin 2008'den sonra yenilediği parti programında müzakereci demokrasi kriterlerinden biri sayılan çoğulculuk güçlü şekilde yer almıştır.

MHP Programı'nda (2009, s.20) parti çoğulcu bir demokrasi idealine sahip ve herkesin "hak ve menfaatini" korumak, siyasal ve toplumsal katılımı, fırsat eşitliğini ve iktisadi bölüşümde adil payı savunmak" şeklinde çoğulculuk ifadesinin sadece bir kez kullanılması oldukça ilginçtir. Müzakereci ilkelerden çoğulculuğun MHP Programı'nın 2009'da yenilediği düşünüldüğünde; partinin başka fikir ve ifadelerle olan mesafesini devam ettirdiğine dair bir düşünceye sebebiyet vermektedir.

HDP (2013) kendisini ekolojik, çoğulcu, eşitlikçi, olarak tanımlamakta ve "Yerellerdeki dil, kültür, inanç ve ihtiyaç farklılıklarını gözeterek çoğulcu yaklaşımlar geliştirmek" amacını taşıdığını ayrıca kimlik sorunlarını demokratik, eşitlikçi ve çoğulcu bir anayasayla çözümlenmesini mümkün kılacağı üzerinden kimlik temelli bir çoğulculuğu savunmaktadır. Çoğulculuk kavramı farklı kimlik ve kültürler, düşünce ve ifade özgürlükleri alanında daha çok kullanılmıştır.

Tüm partiler müzakereci demokrasinin çoğulculuk kriteri üzerinden değerlendirildiğinde AKP ve CHP her alanda çoğulculuğu ifade edişleriyle öne çıkmışlardır. HDP çoğulculuk kavramını nispeten daha az kullansa da farklı kimlikler, kültürler, aidiyetlerin her alanda var olmasını sağlayıcı başka ifadelerle aynı çoğulcu tavrını, CHP'nin laik ve ülke bütünlüğüyle sınırlandırdığı çoğulculuğundan daha üst seviyeye çıkarmıştır. MHP kavram olarak çoğulculuğa yer vermemekle birlikte farklı kültür ve kimliklere karşı milli kültürün korunması vurgusuyla farklılığa ve çoğulculuğa karşı tavrını sürdürmüştür. AKP ise arada bazı sınırlamalar yapsa da her alandaki çoğulculuğu diğer partilere kıyasla daha fazla savunmuştur.

Katılımcılık

Müzakereci demokrasinin önemli bir diğer ilkesi sayılan katılımcılık ise tüm partilerde aynı şekilde önemsenmiş ve yer bulabilmiştir. Katılımcılıkta vatandaşlarla beraber daha çok sivil toplum örgütlerinin adı zikredilmiştir.

AKP Programı'nda(2002, s.19) halkın katılımcılığı, aktif siyasette rol alması için bazı araçların kullanılması vurgusu oldukça güçlüdür. Halkın merkezi ve yerel yönetimlerle ilgili karar alma

süreçlerine daha aktif olarak doğrudan katılımını sağlayacak olan referandum sisteminin altı çizilmiştir. Müzakereci demokrasinin toplumun tüm kesimlerinin dahil edilerek bir müzakere, istişare ve bunun sonucunda karar ve düzenlemelere yansımaları temelli anlayışı, parti programındaki bazı maddelerde kendini göstermektedir. Yönetime vatandaşlar ve sivil toplum örgütlerinin katılmasının sağlanacağı belirtilmektedir. (AKP, 2002, s. 9) Özgür ve eşit bireyler arasındaki iletişimin ve bir üst çatı olarak kabul edilebilen örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının varlığından haberdar ve onları Türkiye'deki mevcut kamusal sorunların çözüm noktasında bir yardımcı olarak gördükleri gözlenmektedir. (AKP, 2002, s. 14) Çoğulculuk ilkesinde de bahsi geçen azınlıkların katılımı önemsenmektedir. Yurttaşların katılımının sadece "seçimlerde oy vermek" olmadığını altı çizilmiş, vatandaşların kamusal karar alım sürecine katılması, "uygulanması ve denetlenmesi" şeklinde bir demokrasi algısının müzakereci demokrasiye oldukça yakın olduğu gözlemlenmektedir. (AKP, 2002, s.25) Özellikle merkez ve yerel ilişkilerinde hem yerelin merkezin alacağı kararlara katılımı noktasında hem yerelde sorunlara vatandaşların çözüm getirebileceği düşüncesi yer bulmaktadır. (2002, s. 19)

CHP Programı'nda (2008, s.15) katılımcılık ifadesi ilk olarak devletçilik ilkesi altında yer almakta ve katılımcı bir yönetim savunulmaktadır. Programda dayanışma; "yaygın, örgütlü sivil toplum yapısıyla, halkın yönetime katılımı ile güç kazanır, kamusal hizmet kuruluşlarıyla, gönüllü sivil toplum örgütleri" ile sağlanmaktadır.(CHP, 2008, s.27) Sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesine, yerel yönetimlerin "yerel iktidar odakları" değil "yerel demokrasi odakları olarak" daha etkin kullanılması gerektiğine, sendikalaşma ve kooperatifleşmeye varan pek çok örgütün işlevsel hale getirilmesine dair güçlü vurgular yapılmaktadır. Sivil toplum ise; "meslek odaları, okul aile birlikleri, sendikalar, yöresel dayanışma dernekleri, çevre ve tüketici hakları" gibi kuruluşların etkin olması ile güçlenecektir. (CHP, 2008, s.76) Yine gençlerin üniversite yönetimleriyle beraber sosyal, ekonomik ve siyasal hayatın tüm alanına özgürce katılmaları sağlanarak; "okul ve üniversitede öğrenci örgütleri oluşturmaları, okul dışında ise kültürel etkinlikler amaçlı gençlik dernekleri kurmaları desteklenecektir... "(CHP, 2008, s.331) ifadesi katılımı çeşitlendiren bir anlayıştır. Özgür ve eşit yurttaşlarla beraber toplumun başka kesimlerinin sorunlarının, çözüm ve önerileri ile beraber yönetimin denetlenmesine varan müzakereci tavrı CHP Programı'nda görmek mümkündür.

MHP Programı'nda (2009, s.26) devletin katılımcı bir yönetim benimsemesi, müzakereci demokrasinin vatandaşın bilgi sahibi olarak kendisini ilgilendiren konulara çözüm sunması gerektiği programda yer almıştır. Bilhassa yerel yönetimlere dair kısımlarda bunu görmek mümkündür. Yerel yönetimler oluşturacakları komisyonlarla hizmetlerle ilgili işlerin takibi ve değerlendirilmesinde bulunarak, katılım sağlanmakta ve devlet idaresinde olabilecek yolsuzluklar önlenmektedir. Böylece "demokratik, lâik, insan haklarına saygılı, sosyal hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda" halkla beraber katılımcı bir idari yapı oluşarak, "millî ve evrensel değerleri bütünleştiren" bir değişim ve gelişim sağlanmış olacaktır. (MHP, 2009, s.27) Yönetimin karar alma kısmına komisyonlarla dahil olan vatandaşlar, müzakereci demokrasinin yurttaş ve yönetim arasındaki müzakere, katılım ilkelerine tekabül etmektedir. Temel Görüşler kısmında da "şeffaf, katılımcı, hesap verebilir" bir idari yöntemin ortaya konmasının amaçlandığı, halkın bu anlamda düşünce ve taleplerinin dikkate alınması gerekliliği bahsedilmiştir. Sivil toplum ve katılımcılık başlığı altında sivil toplumun güçlendirilmesi sağlıklı bir hale getirilmesi kamu hizmetlerinde denetim aktörü olması, vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal hayatta öne çıkarak toplumsal ihtiyaçları karşılaması gerektiği belirtilmiştir. (MHP, 2009, s. 44) Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri "ülkenin değerlerine, üniter yapısına" aykırı olmayacak gibi göreceli ifadeler ile katılım belli şartlara bağlanmıştır.

HDP Programı'nda(2013) katılımcılık ilk olarak yerel katılımcı modelin oluşturulması olarak yer almaktadır. Katılımcılık ilkesi daha çok yerelde katılımcılığın artırılması ve özellikle kadınların

katılımı şeklinde ortaya çıkmıştır. Tüm kurul ve çalışma alanlarında kadınlara eşit katılım ve temsil hakkı verilmesi, gençlerin katılım için tüm kaynak ve araçlara sahip olması, yerelden başlayarak gençler ve kadınların siyasal katılımını engelleyici durumların kaldırılması amaçlanmaktadır. HDP katılım vurgusu ile diğer partiler ile eşit gibi gözükse de uygulama kısmıyla hepsinin çok önüne geçmektedir. HDP katılımının her alanda yapılmasına dayanan anlayışını pratikteki örneklerle de ortaya koymuştur. Atılacak somut adımlar, halk meclisleri, ilçe-il ve bölge halk meclisleri gibi örgütlenmeler, yerelde özerk meclisler ve özellikle kadın meclisleri gibi uygulamalarda görülmektedir. (HDP, 2013) Merkezi vesayet kaldırılarak, yerel yönetimlerde “halkın kendi kendini yönettiği mekanizmalar” a (HDP, 2013) dayalı bir sistem öngörüsü halkın siyaseten daha aktif olarak örgütlenebilmesi ve daha da önemlisi kendi ihtiyaç ve görüşleri doğrultusunda karar alma süreçlerinde aktif olarak yer alması programda yer bulmaktadır. Bu anlamda kamusal sorunlar veya konularla ilgili toplumun tüm kesimlerinin dahil edildiği bu amaçla pek çok sistemin işletilmesi düşüncesi HDP Programı'nın her alanında ortaya çıkmaktadır.

Müzakere ve Diyalog

İletişim ve diyalogla ortak tartışma ve bilgi alışverişine izin veren ortamların yaratıldığı müzakereci ortam, müzakereci demokrasinin önemli bir diğer ilkesi olarak belirlenmiştir. MHP dışındaki partilerin tümünde altının önemle çizildiği bir husus olmuştur.

Siyasetin yürütüleceği alanlar programda sadece ideolojik platformlar değil, çağdaş demokratik değerler (AKP, 2002, s.7) olarak ifade edilerek, siyasetin belli mekanlara sığdırılması anlayışının dışına çıkılması söz konusudur. Merkezi yönetimler, “sivil toplumun, sendikaların, mesleki kuruluşlar, sendikalar ve özel sektör temsilcilerinin görüşleri” doğrultusunda “ortak kurul, komisyon, kriz masası ve her türlü platformu oluşturacaktır” (AKP, 2002, s.27) ile farklı yapılar arasında bir diyalog ve müzakere ortamı geliştirilme düşüncesi bulunmaktadır. Merkezi yönetimin taşra teşkilatına; yerel yönetimlerin, yerel sivil oluşumların ve vatandaşların istemlerini karşılayacak, diyaloga dayalı bir yönetim anlayışı kazandıracaktır. AKP Programı'nda kamusal sorunlarla bilgilendirilen halkın yerel ve ulusal düzeyde görüş ve taleplerinin ifade imkanı bulması ve diğer sosyal yapılar ile işbirliği ve diyalog geliştirmesi ifadeleri ile müzakereci demokrasi AKP Programı'nda (aksi yönde maddelerin olduğu da unutulmadan) varlığını güçlü şekilde hissettirmektedir. Merkez ve yerel yönetimin “yerel sivil oluşumların ve vatandaşların istemlerini karşılayacak, diyaloga dayalı bir yönetim anlayışı” nı benimsenmektedir. Ayrıca vatandaşların yaşadıkları veya hizmetlerinden istifade ettikleri köy, mahalle, şehir veya kurumlara ilişkin “görüşlerini, şikayetlerini ve çözüm önerilerini değerlendirecek ve işleme koyacak mekanizmalar”ın kurulduğu; merkez ve yerel yönetimin “sivil toplum örgütleri, mesleki kuruluşlar, sendikalar ve özel sektör temsilcileri”nden oluşan “ortak kurul, komisyon, kriz masası ve her türlü platformu”nun oluşturulduğu (AKP, 2002, s.27) bir müzakere ve diyalog ortamı yaratılmaktadır.

Müzakere ve diyalog aracı olarak CHP'nin (2008, s.93) daha çok sivil toplum örgütlerinden yararlandığı göze çarpmaktadır. Belediye meclisleriyle beraber meslek odalarının, sendikaların, sivil toplum örgütlerinin, her düzeydeki eğitim kurumlarının ve toplumsal amaçlı kuruluşların temsilcilerinden oluşan Belediye Danışma Meclisleri ve Kent Meclislerinin oluşturulacağını, belediye meclislerinde muhtarların, Meslek Odalarının, Sendikaların, Çevre Örgütlerinin, Sivil Toplum Temsilcilerinin alacağı kararları ilgili tarafların müzakere süreçlerine katılmasıyla çözmesi düşünülmektedir. Kent Uzlaşma kurulları denilen ve belediye, yerel ve bölgesel düzeyde birlikler oluşturarak hem dayanışma hem de ortak sorunlar ve ihtiyaçlarla ilgili bir müzakere ve diyalog geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

MHP Programı'nda merkezî ve yerel yönetimlerin alacağı kararlara, hizmet verenlerin ve hizmeti alanların katıldığı komisyonlar oluşturularak, vatandaşın alınan karar ve işlemlerin izlemesi ve performanslarını değerlendirmesi sağlanacaktır. Geleceğin inşası için; “yönetim katmanları, toplumsal kesimler, siyasî aktörler ve vatandaşlar arasında ekonomik, sosyal, siyasî alanlarda diyalog ve birliktelik zemininin” olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunlar arasındaki müzakere ve diyalogun hayati sorunların çözümünde etkili olacağı düşüncesi sürekli vurgulanmaktadır. Müzakereci demokrasiin uzlaşma kavramından sıklıkla bahsedilen programda bu uzlaşma daha çok dayanışma niteliği taşımakta ve demokratik bir müzakere ve sonrasında ortaya çıkan uzlaşmadan ziyade milli değer ve ilkelerin tartışmaya açılmadığı, hepsi üzerinde ortak kabule dayanan bir nitelik arz etmektedir.

HDP Programı'nda yer alan bu ifade tam olarak müzakereci demokrasiyi özetler niteliktedir.

“...bütün sorunların serbestçe tartışıldığı kimsenin inançsal ve etnik kimliğini gizlemediği, kimseye bu tür kimliklerin zorla dayatılmadığı, tarihiyle ve bütün komşularıyla barışık, özgür ve demokratik bir ülke hedefinin güncelliğini tespit ederek; emek, etnik ve dini kimlikler, kadın, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, çevre ve doğal kaynaklar konusunda her tür ayrımcılık ve sömürüye karşı olan her birey ve örgütün, halkın kendi demokratik yönetimini kurmasını sağlamak üzere bir araya gelmesini hedefler” (HDP, 2013)

Partinin toplumun tartışma, örgütlenme ve karar mekanizmalarına doğrudan katılımını sağlayacak oluşumların daha çok meclisler şeklindeki yapılanmalarla “halkı siyasetin öznesi haline getirmek” düşüncesi programın genelinde göze çarpmaktadır. Özellikle yerelin din, dil, kültür ve ihtiyaca dair farklılıklarının göz önünde bulundurularak “farklı toplumsal grupların birbirleriyle ilişkilmesini ve müzakeresini desteklemek” partinin merkezi düşüncesini oluşturmaktadır

Tüm partilerin katılımcı, çoğulcu, müzakere ve diyalog ilkeleri üzerinden incelenmesi sonucunda hepsinde bu ilkelerin gözetilmeye çalışıldığı görülmektedir. AKP ve HDP Programı müzakereci demokrasiin ilkeleriyle beraber müzakereci usul ve uygulamalarla da detaylandırmışlardır. HDP AKP'nin daha ilerisinde olduğu çok daha cesur ve iddialı ifadelerle yer vermiştir. Elbette Kürt Hareketi'ni önceleyen bir parti olması ve yerele daha fazla özerklik tanınmasını getirmiştir. Hem yönetsel hem kültürel özerklikle ilgili konu ve sorunların tartışılabilir hale gelmesine ve Kürtler için özerk bir yönetim ülküsünün güdülmesi de unutulmamalıdır. Bu nedenle Kürt Hareketi'nin temsilcisi sayılan HDP'nin, (2013) “siyasi ve idari modeller” den müzakereci demokrasi temelli bir sistem mi yoksa Kürt ulusu merkezli bir yönetim mi kastettiği anlaşılamamaktadır. Ancak “kamusal alanların çoğaltılması” ifadesi müzakereci demokrasiin önemli bir kavramı olmakta ve sadece HDP Programı'nda yer bulmaktadır. AKP Programı'nda bu kavram kullanılmamakta ancak onu çağrıştıracak başka alanlar, platformlar gibi ifadeler görülmektedir.

CHP ise MHP'ye oranla daha iddialı olmakta hatta AKP'ye yaklaşacak tarzda ifadelerle yer vermiştir. CHP Programı'nda müzakere, iletişim ve diyalog kavramları pek yer almazken daha çok sivil toplum örgütleri üzerinden müzakereci bir tavır sergilemeye çalışılmıştır. Ancak CHP attığı müzakereci adımları örneğin vakıf ve cemaat gibi yapılara müsaade edilmeyeceği ve başka noktalarda laik, ülke birliği ve devletçi tavrını da belirterek tam olarak bir müzakere ideali benimsemediğini ortaya koymuştur. MHP ise uzlaşma kavramına çok fazla yer vermiş, diyalog kavramını da nispeten kullanışlı bulmuştur. Ancak uzlaşmayı daha çok ortak değerlerin kabulü, toplumsal dayanışmayı artırıcı bir işlev üzerinden tanımlayarak tartışma ve müzakere ortamından uzak durmuş, çoğulcu, katılımcı ifadelerini de ülkenin birliği, bütünlüğü, milli kültüre karşı olmaması gibi unsurlarla sınırlandırmıştır. Uzlaşmanın dayanışma için bir araç olarak görüldüğü, ayrıca uzlaşılacak konular için de belli bir sınırlama getirilerek milliyetçi hassasiyetlerin öne çıkarıldığı MHP Programı'nda; müzakere, katılım, çoğulculuğun hangi

mekanizmalarla işler ve işlevsel kılınacağına dair somut uygulamalara rastlamak pek mümkün olmamaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında partilerin teorik olarak müzakereci demokrasiye nasıl yaklaştıkları belli ilkeler üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Müzakereci demokrasiye başvurulması partilerin mevcut temsil ve meşruluk krizlerinin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak partilerin müzakereci demokrasiye yaklaşımlarının en net halini uygulamalarda görmek daha mümkün olmaktadır. Bunun da kullanışlı örneği ise 2011 yılında yeni anayasa yapmak için kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu'dur. Türkiye'deki müzakereci demokrasinin teorideki hali parti programları üzerinden araştırılmış ve pratikteki hali ise Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun metni üzerinden okunmaya çalışılacaktır.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011) Metninde Müzakereci Demokrasi

12 Haziran 2011 seçimlerine giderken tüm partiler Türkiye için bir anayasa ihtiyacından bahsetmekteydiler. Türkiye'nin hala 1982 darbe anayasasıyla yönetiliyor olmasından siyasal partilerin duyduğu rahatsızlık, seçimden sonra partiler arasında bir çözüm arayışına neden olmuştur. Seçimlerden sonra TBMM'ye giren partilerle Anayasa Uzlaşma Komisyonu oluşturulmuştur. 19 Ekim 2011 tarihinde kurulan Komisyon; ilk toplantısını 5 Aralık 2011'de gerçekleştirmiştir. Komisyon mecliste grubu olan dört partiden üçer milletvekilinden yani toplam 12 üyeden oluşmuştur. Mehmet Ali Şahin ilk toplantıda Komisyonun amacının geniş bir mutabakatla çağdaş bir anayasa yapmak ve bunun için komisyondaki partilerle beraber "sivil toplum örgütleri, dernekler, vakıflar ve halkımızın bu konuyla ilgili bireysel olarak başvurularını"n ve önerilerinin değerlendirileceğini ifade etmektedir. (<https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx>)

Komisyon sadece meclis partilerinin görüşlerini değil; üniversite, il baroları, siyasi partiler, belediye birlikleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, yüksek mahkemeler, kamu görevlileri sendikalarının üst kuruluşları, muhtarlar birliği dernekleri, işçi ve işveren sendikalarının üst kuruluşları, RTÜK, Vilayetler Hizmet Birliği ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı gibi kuruluşlar ile dernek, vakıf, yerel ve ulusal radyolar ve yerel televizyonlardan posta yoluyla nasıl bir anayasa istediklerine dair görüşlerini istemişlerdir. Nisan 2012'de çalışmalar bittikten sonra metnin yazım aşamasına geçilmiştir. Yapılan müzakerelerle 172 maddelik bir metin ortaya çıkmıştır. Hepsinde mutabakat sağlanmamış ve maddelerin bazılarında ise partilerce şerh konulmuştur. (https://anayasa.tbmm.gov.tr/calismalara_iliskin_belgeler.aspx)

Nihayetinde siyasal partilerin müzakereci yaklaşımlarını ölçecek olan bu çalışmada Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmaları önemli bir örnek oluşturmaktadır. Parti programlarının daha teorik düzeyde kaldığı ve anayasa tartışmalarında partilerin müzakereci demokrasi anlayışının pratikteki halinin belirlenmesi daha mümkündür. Ayrıca bu çalışmada mutabakat kurulmuş maddeler üzerinden değil, mutabakat kurulmamış maddelerin ele alınması söz konusu partilerin yaklaşımını daha net şekilde verebilmektedir. Çünkü üzerinde anlaşılacak konular veya maddeler zaten tartışmayı gerektirmeyecek ve çalışmaya konu olabilecek bir zemin bulundurmamaktadır. Bu nedenle söz konusu başlık ortaya çıkan metnin üzerinde uzlaşmanın sağlanmadığı, şerhli kısımlarda partilerin müzakereci anlayışlarının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır.

Temel Haklar ve Hürriyetler (Özgürlükler)

"Hiç kimse, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep, etnik köken diğer sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulamaz" (Madde 3) hükmü üzerinde AKP, CHP, BDP uzlaşmışken MHP etnik köken ibaresine gerek olmadığını belirtmiştir. Etnik kavramı ile sayılanlar dışında farklı

inanç veya kültüre sahip tüm yerel unsurların da ayrımcılığa karşı korunması çoğulcu ve kimliklerin korunmasını sağlamaktadır.

“İbadet ve dini törenler, ancak kamu düzeni ve başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amaçlarıyla sınırlanabilir” (Madde: 15) hükmünde, BDP burada kamu düzeni ifadesinin kaldırılmasını istemiştir. Kamu düzeni kavramı politik bir anlam içermekte ve değişecek politik atmosferde başkalarının haklarının sınırlandırılması gibi müzakereci demokrasiden öte antidemokratik bir sonuç riski taşımaktadır.

“Dini hizmetlerin sağlanması için kamu kaynaklarının kullanımında devlet adil bir dağılımı sağlamakla yükümlüdür” ifadesi CHP ve BDP'nin din, vicdan ve inanç hürriyeti başlığı altında olmasını istedikleri bir öneri olmuştur. Ayrıca BDP, “elverişsiz konumda olan farklı inanç grupları lehine pozitif ayrımcılık hükümleri uygulanır”(Madde 15) ifadesinin de eklenmesini istemiştir.

Oldukça tartışmalı olan bir başlık ise “eğitim, öğrenim hakkı ve hürriyeti”dir. (Madde 17) CHP önerdiği eğitim öğrenim başlığında “çoğulcu ve özgürlükçü demokratik değerler, kadın-erkek eşitliği, laiklik ilkesi, çağdaş bilim” esasına dayanan özellikler sunmaktadır. Bu anlamda eğitimin Türkçe yapılması gerektiğini, “Anadili Türkçe olmayan öğrencilerin yoğun olarak eğitim aldığı okullarda talebe bağlı olarak anadil öğretim hizmeti sağlanmasına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir” ibaresiyle anadilde eğitimin ise sayıya ve talebe göre değişebileceğini eklemiştir.

BDP ise bu konuda eğitim ve öğretimin özgür düşünceye dayanarak; “herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasını sağlamalı ve her türlü farklı gruba karşı anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirmeyi amaç edinmelidir. Devletin, eğitim ve öğrenim üzerindeki gözetim ve denetimi, bu esaslar dâhilinde yapar.” şeklinde belirtmiştir. Hiç kimsenin dışlanmadığı insan ve yurttaş olma özellikleri dışında herhangi bir kimliğin belirleyici olmadığı bir eğitim öğretim hakkından bahsetmektedir. Ayrıca devletin herkese anadilde nitelikli bir eğitim öğretim sağlama görevinin olduğunu belirtmektedir.

MHP ise Türkçe'nin eğitim öğretim dili olarak belirlenmesi, “okutulacak yabancı dillerin ise yabancı dille okutulacak derslerin tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir.” şeklinde çoğulcu olmayan bir tutum sergilemiştir.

Basın özgürlüğüyle ilgili “milli güvenliğin, başkalarının haklarının korunması ile şiddetin teşviki... önlenmesi sebepleriyle sınırlanabilir.” (Madde 23) ifadesi için BDP, milli güvenliğin olmamasını, AKP ve MHP ise “genel ahlak” kavramının eklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dernek kurmanın “kamu düzeni, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması sebepleriyle sınırlanabilir”(Madde 23) ifadesinde BDP, kamu düzeni ifadesine itiraz etmektedir.

Siyasi hak ve özgürlükler kısmında vatandaşlık başlığında tüm partilerin önerileri mevcuttur (Madde 29):

AKP; “Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ana veya babanın çocuğu doğumla vatandaşlık kazanır. ..

CHP ; “Türk vatandaşlığı” dil, din, ırk, cinsiyet, etnik köken, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri sebeplere bağlı olmaksızın herkesin “eşitlik” temelinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması anlamına gelir..

MHP; “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür. Türk vatandaşı babanın veya Türk vatandaşı ananın çocuğu Türk vatandaşıdır. ..

BDP; “Türkiye vatandaşlığının kazanılmasında, kullanılmasında ve kaybedilmesinde, dil, din, ırk, etnik köken, kültür, cinsiyet, cinsel yönelim ve benzeri farklılıklar gözetilemez...” (Madde 29)

AKP ve BDP vatandaşlık için en geniş tanımlamayı yaparken CHP açıklama kısmında hiçbir ayırım olmaksızın demekleyen, Türk vatandaşlığı ifadesiyle baştan bu ayrımı yapmaktadır. MHP ise;

vatandaşlığı Türk milletine indirgemekte ve diğer partilerden farklı olarak vatandaşlıktan çıkarmak için “üst komisyona devredilebilir” ifadesiyle daha mümkün hale getirmekte, BDP vatandaşlıktan ancak kişinin kendi isteğiyle çıkabileceğini, CHP vatana bağlılık gibi durumların ihlalinde mümkün görmekte, AKP ise hiçbir sınırlama getirmeden vatandaşlıktan çıkarılmayacağını belirtmiştir.

Siyasi parti hürriyeti kısmında (Madde 31) “Siyasî partilerin parti içi düzenlemeleri demokratik esaslara aykırı olamaz. Siyasi partiler, temsilde cinsiyet eşitliğini teşvik için gerekli tedbirleri alır” maddesine CHP ve BDP: Siyasi parti teşkilatlarının karar organları, cinsiyetler arası eşit temsil ve katılımı sağlayacak şekilde oluşturulması gerektiğini belirtmekte BDP ise ayrıca cinsiyet kotasının %40'ın altında olmaması gerektiğini önermektedir.

Temel Haklar ve Hürriyetler kısmı genel olarak değerlendirildiğinde müzakereci demokrasinin çoğulcu niteliğinde büyük bir farklılık ortaya çıkmamaktadır. Özellikle AKP, CHP ve BDP aradaki bazı farklılıklara rağmen aynı istikamette ilerlemişlerdir. BDP, hiçbir ayrıma dayanmayan, eşitlikçi, çoğulcu herkesin dahil edilmeye çalışıldığı, dini etnik ve cinsiyet olarak daha güçsüz durumdakilerin şartlarının iyileştirilerek anayasal anlamda adil ve eşit bir temelde buluşulması ve müzakerecinin çoğulcu ve herkesi dahil eden, dışlayıcı olmayan yapısıyla en uyumlu parti olarak ortaya çıkmaktadır.

AKP genel anlamda bir uzlaşma içerisinde olmuş CHP ve MHP'ye oranla daha az şerh düşerek müzakereci demokrasinin, çoğulcu ve herkesin eşit katılımına dayanan anlayışını benimsemiştir. CHP vatandaşlıkla ilgili tanımlamasındaki Türk ifadesinin yer alması tek kimlikli bir bakış olmasına rağmen, sonrasında etnik, dini ayırım yapmaksızın ifadesiyle ve BDP ile birlikte önerdiği, ibadet yerleriyle ilgili tüm inançlara karşı kamu kaynaklarının adil dağılımı düşüncesi ve son kısımda cinsiyet eşitliğini demokrasi ve siyasette katılıma yansıtması, müzakereci demokrasinin çoğulculuğu ve eşit katılımını sürdürmektedir.

MHP ise belli konularda milliyetçi hassasiyetlerini belirtmektedir. MHP'nin çoğulcu, eşitlikçi tarzla başlayıp, “kamu düzeni, milli güvenlik, Türk kimliği” vurgularıyla devam etmesi onu müzakereci demokrasi noktasında diğer partilere kıyasla daha geride bırakmaktadır.

Yasama

Yasama ve siyasal sistemin işleyişiyle ilgili bu kısımda Komisyon metninin tümünde sadece müzakereci demokrasiyle ilişkilendirilebilecek kısımların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kısımda göze çarpan en ilginç örnek ise BDP'nin Halk İnisiyatifi ve Seçim Konseyi önerisidir.

“Seçmen kütüğüne kayıtlı üç yüz bin seçmenin imzasıyla halk yasa teklifi veya Anayasa değişikliği önerisi sunabilir...Halk inisiyatifinin yasa önerisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda üye tam sayısının salt çoğunluğuyla, Anayasa değişikliği önerisi ise üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla kabul edilir. Halkın yasa teklifini destekleyenler, ilgili görüşmeler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılırken, temsili olarak görüşmelere katılır” (Madde 84)

Verilecek bu yasa teklifi ise; uluslararası hukuka, insan haklarının kazanımlarına aykırı, temel hak ve özgürlükleri gerileten içeriğe sahip olmamalıdır. BDP bu anlamda müzakereci demokrasiye oldukça yakın durmaktadır. Kamuyu ilgilendiren konularla ilgili kamusal katılımın sağlanması, tüm vatandaşların dahil edilerek hiçbir ayrımcılığın olmadığı, çoğulcu, eşitlikçi, sivil bir inisiyatifle karar mekanizmalarıyla işbirliğine gidilerek, herkesi bağlayıcı bir hale dönüştürülmesi ile müzakereci demokrasinin işletilmesini sağlamaktadır.

BDP'nin önerdiği Seçim Konseyi de cinsiyet eşitliği esaslı çoğulculuk ve liyakate dayanan üyelerden oluşur. Mecliste olan partiler birer kişi önerirler, diğerleri ise; hukuk ve siyaset bilimleri

alanlarında çalışan akademisyenler veya en az on yıl tecrübesi olan avukatlar arasından 3 üye Türkiye Büyük Millet Meclisince üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla seçilir. Yargıtay ve Danıştay Genel Kurulunca ikişer üye kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. (Madde 84)

BDP'nin sunduğu bu öneriyle seçimlerin şeffaf hale getirilmesi ve seçim sonuçlarıyla ilgili şüphelerin giderilmesinde hem siyasetçileri hem siyaset dışındakilerin dahil edildiği, şeffaf ve hukuki bir değerlendirmeye devlet mekanizmalarının işletileceği müzakereci bir yöntem ortaya çıkarmaktadır.

İdare Ve Kamu Hizmetleri

İdarenin kuruluş ve görevlerinin merkezden yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere ikiye ayıran idare anlayışına BDP, demokratik yerinden yönetim ifadesinin, şeffaflık ve hesap verebilirlik kavramlarına eşitlik ve katılımcılığın da eklenmesini önermiştir (Madde 92). Kamu hizmetleri yerine getirilirken ayrımcılık yapılmaması ifadesinin yer alması AKP ve BDP'nin ortak önerisi olarak yer almıştır. Ayrıca BDP, idare organlarının cinsiyet eşitliği esasıyla oluşturulmasını da eklemektedir.

Yerel yönetimler başlığı altında yerel kamu idaresi ve bölgesel kamu idaresi başlığı ekleyerek, bölgesel kamu idaresine ilişkin önerilerde bulunan BDP'nin yerelin karar verme mekanizmalarına katılımını önemsendiği görülmektedir. İllerin yerel halkın seçtiği kişilerce yönetilmesine dayanan yerel kamu idarelerinin yetki ve görevleri, kendi aralarında hatta uluslararası kuruluşlarla birlik kurabilmeleri demokratik yerinden yönetim ilkeleri olarak belirtilmiştir.

Bölgesel kamu idaresi; "Bölgesel özerk kamu yönetimlerinin sınırları, tarihi, kültürel, sosyolojik, coğrafi ve ekonomik özellikler dikkate alınarak kanunla düzenlenir. Bölgesel Kamu İdaresi; Bölge Meclisi ve Bölge Başkanlığından oluşur" (Madde 95)

Bölgesel kamu idaresinin özerklik temelinde oluşturmaya çalışan BDP'nin bu idare biçimi savunusunda içinde olduğu Kürt Hareketinin etkili olduğu oldukça aşikardır. Yerellik, yerinden yönetim, yerelin katılım, karar alıcı ve sorunları bu çerçevede çözüme ulaştırması müzakereci demokrasi teorisinin araçsal olarak kullanıldığı sonucuna götürmektedir.

Mali, Ekonomik Ve Sosyal Hükümler

CHP ve BDP'nin ortak önerisi olan ve Madde 136'da oluşturulması istenen Ekonomik ve Sosyal Çevre Konseyi müzakereci demokrasi ile özdeşleştirilebilir niteliğe sahiptir. Konsey, ekonomi, sosyal politika ve çevreyle ilgili danışma organıdır. Belirtilen konularla ilgili kanun ve teklifler, tüzük ve yönetmelikleri, kalkınma plan ve yıllık programlara dair Meclise veya Bakanlar Kurulu'na görüş bildirir ve kamuoyuyla paylaşır. Saydamlık ve özerklik ilkeleriyle çalışan Konsey;

"...yerel yönetimler, işveren ve çalışanların örgütleri ile ilgili bakanlıkların, işçi sendikaları, meslek örgütleri, çevre, engelli ve gençlik kuruluşları ile yerel ve bölgesel temsilcilerin Konseye katılımı kanunla düzenlenir." (Madde 136)

CHP ve BDP'nin önerisi olan ancak CHP'nin detaylı şekilde kurallarını belirlediği Konsey ile her grubun özellikle dezavantajlı grupların karar alma süreçlerinde etkin rol alması, müzakereci demokratik sistemin işletilmesine olanak sağlamaktadır.

Başlangıç, Genel Hükümler ve Temel İlkeler

AKP başlangıç metninde herkesin evrensel hak ve hürriyetlere sahip olduğu inancını vurgulamakta, her türlü ayrımcılığa karşı, etnik ve dini farklılıkları kültürel zenginlik olarak kabul etmekte ve bunlara saygılı ortak bir tarih etrafında birlikte yaşamak isteyen Türk Milleti; "demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayanan bu Anayasayı egemen irademizin ifadesi olarak kabul ve ilan ederiz" ifadesiyle oldukça çoğulcu, vatandaşlığı birlikte yaşama isteği hissiyatına dayandıran son

derece birleştirici bir dille birlikte “Türk” ifadesiyle üst kimlik olarak bir ırka vurgu yapmaktadır. Müzakereci demokrasinin eşitlikçi ve çoğulcu anlayışıyla bu ifade zıtlık oluşturmaktadır.

CHP; “Çatalhöyük’ten bu yana toprağı yoğurup, uygarlığı inşa eden, bin yıldır dostlukla yaşayan; Balkanlardan, Kafkaslardan, Orta Asya’dan, Mezopotamya’dan yollara düşen, Anadolu’da buluşan kadim uygarlıkların mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti Ahalisi” ifadesiyle başladığı Anayasa metin önerisinde çoğulcu, bu topraklarda yaşayan herkesi içine alan, ortak bir tarih vurgusuyla hareket etmekte iken devam metninde “laik, çağdaş uygarlık hedefi” gibi Kemalist vurgularla beraber eşitlikçi, katılımcı ve çoğulcu ifadeler kullanmış ve müzakereci demokrasiyle yakın durmuştur.

MHP; “...Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünde yapılan Kurtuluş Savaşı ile kurulan Türk Devleti’nin, ezelden beri hür yaşamış Türk Milleti’nin ve Aziz Türk Vatanı’nın ebediyen varlığı, bağımsızlığı, bölünmez bütünlüğü ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete aidiyeti ilkeleri üzerinde inşa edilen bu Anayasa..” ifadesindeki Türk ve Türklük vurgusuyla çoğulcu olmamakla birlikte ayrımcı ifadelerle yer vermiş ve müzakereci demokrasiyle arasına uzak bir mesafe koymuştur.

BDP; “Türkler, Kürtler, Araplar, Çerkezler, Lazlar, Ermeniler ile diğer tüm etnik, dini ve dilsel kimliklerden oluşan biz Türkiye Halkı, bütün bireylerin ve halkların, evrensel insan hak ve özgürlüklerine sahip olduğu inancını taşıyoruz. Irk, dil, din, mezhep, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken ve benzeri hiçbir ayırım yapmaksızın herkesin eşit olduğunu kabul ediyoruz.” demektedir. Önceki bölümlerde görüldüğü kadarıyla BDP en çoğulcu, dışlayıcı değil, herkesi içine alan kucaklayıcı bir yön çizerken metnin başında saydığı ırk ve kökenler dışındakilerin isminin yer almaması her ne kadar diğer kimlikler ifadesi kullanılsa da çoğulcu yapısıyla uyum göstermemektedir. Ancak sonrasında toplumun çoğulcu yapısına dair ifadelerin de mevcut olduğu bilinmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Müzakereci demokrasinin AKP Programı’ndaki güçlü vurgusu oldukça dikkat çekicidir. Vatandaşların katılımının sağlanmaya çalışılması, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ve yurttaşların kamusal sorunlara çözüm ve karar üretici olarak dahil edilmeye çalışılması, müzakere edilebilen, diyaloga, iletişime açık ortak alanlar yaratılması programda açık şekilde bahsedilmektedir. AKP Programı bu anlamda müzakereci demokrasi kavram ve araçlarından yararlanmaktadır. Ancak Anayasa metnine bakıldığında programdaki kadar iddialı olmadığı da görülmektedir. İktidar partisi olması nedeniyle diğer partilere karşı anayasa metni tartışmalarında kendisini, durumunu ve iktidarını güvence altına alma dürtüsüyle yol almakta bazı hak ve özgürlüklerde “milli güvenlik”, “kamu düzeni” gibi kavramlarla sınırlandırmaya çalışmaktadır. Ayrıca düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğünü de bu nedenlerle sınırlamak istemektedir. Başlangıç metnindeki Türk ifadesiyle de egemen bir ırktan söz etmektedir. Bu anlamda MHP ile ortak duruş sergilemekte ve müzakereci demokrasinin teorik kısmı denebilecek parti programında daha idealist bir tutum takınmakta iken, pratik hali sayılabilecek anayasa metni tartışmalarında kendi çıkarını gözeten daha pragmatik bir anlayış takınmaktadır. Ancak vatandaşlık gibi tanımının en tartışmalı olduğu bir konuda birey olmanın vatandaşlık için yeterli olduğu en geniş tanımlamayı sunarak müzakereci demokrasiyle bağını devam ettirmektedir.

CHP Programı “Çağdaş Türkiye için Değişim Programı” olarak iddialı bir başlıkla programını değiştirse de çok vurgulu bir müzakereci demokrasi anlayışına yer vermemektedir. Katılımcılık ve sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi programda yer bulmuş ancak müzakere ve diyalog kavramları da programda yine de yer bulabilmiştir. Muhalefet partilerinin de sadece kavramsal olarak müzakereci demokrasiye başvurmaları ise bazı sınırlamalar getirerek mümkün olmuştur. CHP müzakere kavramından ziyade sivil toplum gibi aktörlerin güçlenmesinden bahsetmiş ve birkaç müzakere

uygulanmasına yer vermiştir. Buna nazaran anayasa metninde CHP'nin müzakereci demokrasiyle daha fazla uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Başlangıç metninde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Halkı ifadesi, BDP ile birlikte dini hizmetlerde adil bir dağılım önerisi, partilerin oluşumlarında cinsiyet eşitliği savunusu, herkesi içine alan, son derece çoğulcu, bireysel, kimlikleri hesaba katan, onların katılımcılığını önemseyen bir tavır sergilemiştir. Ayrıca BDP ile birlikte önerdiği Ekonomik, Sosyal ve Çevre Konseyi ile şeffaf şekilde işleyen, katılımcı, farklı örgütlerle işbirliği içinde olan çevreden, engellilere varan sorunlar için çözümlerde ve önerilerde bulunan müzakereci demokrasiyle uyumlu oluşumlardan bahsetmektedir. Ancak diğer taraftan Türk vatandaşlığı ifadesi, din eğitiminde devlet gözetiminin vurgulanması, Türk ifadesine MHP kadar olmasa da oldukça fazla yer vermiştir. Fakat CHP, parti programına kıyasla müzakereci demokrasinin uygulama kısmı olarak nitelenen anayasa metninde müzakereci demokrasi anlayışına daha uygun hareket etmiştir.

MHP Programı ise CHP gibi sosyal demokrat bir parti ile kıyaslandığında oldukça cesur ve net şekilde müzakereci demokrasiye dair ifadeler yer vermiştir. MHP'nin oy kitlesi de düşünüldüğünde oldukça ilginç ve dikkat çekici gözükmekte ve akla günümüz Türkiyesini yönetebilmek için kendini en azından program bazında revize eden bir parti gelmektedir. Katılımcılık, müzakere, diyalog, sivil toplumun güçlendirilmesine dair ifadeler MHP Programı'nda yer bulmakta ancak bunlar bazı şartlara da bağlanmaktadır. Ülkenin, bütünlüğü, temel ahlaki değerleri gibi sınırlandırıcı ifadeler zaten pek de işlevsel olmayan bir müzakereci demokrasiyi ortaya koymaktadır. Söz konusu tavır anayasa metninde de kendisini göstermiş, "kamu düzeni, milli güvenlik, genel ahlak" kavramlarıyla öncesinde de bahsedildiği üzere siyasi atmosfere göre değişkenlik gösteren bu ifadeler kötü sonuçlar getirme riski taşımakta, birey hak ve özgürlüklerinin sınırlanmasında keyfi uygulamalar ortaya çıkarabilmektedir. Türk milleti, anadilin Türkçe olması ısrarı, Türk vatandaşı gibi ifadelerle MHP'nin anayasa metninde programdaki halini devam ettirdiği görülmektedir.

HDP Programı okunduğunda; müzakereci demokrasiye dair oldukça çarpıcı ve güçlü ifadeler bulunmuştur. HDP müzakereye, diyaloga, iletişime, katılıma, sivil toplum alanlarının güçlendirilmesine, tüm sosyal hareketlere geniş şekilde yer vermiştir. Ayrıca HDP bu kavramlara yer verirken çoğu zaman pratik hallerine de yer vererek diğer partilerden farklı bir tavır sergilemiştir. Anayasa metninde BDP olarak ifade edilen sonrasında adı HDP olarak değişen parti ise müzakereci demokrasiyle uyumlu tavrını sürdürmüştür. Diğer partilere göre daha radikal ve iddialı şekilde başvursa da kimlik ve özerklik temelli bir siyaset ile müzakereci demokrasiyle uyum içerisinde. Hiçbir ayrımcılığın olmamasındaki ısrarı, birey özgürlüğünün önündeki her engelin kalkması, anadilde eğitim savunusu, tercih ettiği dilde kişinin kendisini savunması gibi hak ve özgürlükleri oldukça genişletmeye çalışmaktadır. Ekonomi Sosyal Çevre Konseyi, Yerel Kamu İdaresi ve Bölgesel Kamu idaresi gibi oluşumların yerel sosyo -kültürel ve ekonomik özellikleri dikkate alacak şekilde örgütlenmesini ve o alanlardaki sorunların çözümüne yine orada yaşayanların katılımıyla seçilen kişilerce sağlanması gibi radikal önerilerde bulunmaktadır. Şeffaf, özerk, kültürel farklılığa saygılı, cinsiyet eşitliğini gözetilen vurgularla beraber özerk kavramının kullanılması söz konusu önerilere karşı temkinli yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Kürt Hareketi'nin siyasi kısmında yer alan BDP'nin öneri ve isteklerinin sadece bu hareketin bağımsızlığının sağlanmasında müzakereci demokrasinin başvurulduğu bir araç olduğu sorularını da sordurtmaktadır. Diğer taraftan müzakereci demokrasi açısından yorumlanırsa parti programıyla son derece uyumlu davranmış ve anayasa metninde bu tutarlı halini sürdürmüştür.

Son olarak; AKP ve MHP'nin anayasa metni üzerinde uzlaştığı noktalar daha fazla olmuştur. AKP, programıyla tutarlı şekilde davranmazken, MHP şerh koyduğu kısımları devam ettirmiştir. CHP ise parti programıyla tutarlı şekilde davranmış ve anayasa metni tartışmalarında müzakereci demokrasiyle bağını daha fazla güçlendirmiştir. Bu anlamda Kürt Hareketi Partileri (HDP, BDP) hem

program bazında hem anayasa metni bazında tutarlılığını sürdürmüş ve müzakereci demokrasiyle olan bağımlı devam ettirmiş hatta önerdiği radikal önerilerle uygulamada daha ileri gitmiştir. Türkiye'nin yapılması düşünülen ilk sivil anayasası da söz konusu partilerin tutarsızlığı nedeniyle başarısız olmuştur. Evrensel ilkeler ve genel hukuk konularında uzlaşma sağlandığı halde iç meselelerin uzlaşmayı zorlaştırdığı görülmektedir. Partilerin ideolojik aidiyetleri veya iktidarlarını güvence altına alma endişeleriyle yeni anayasa yapımı başarısız olmuştur. Bir anayasa oluşturulmadan komisyon dağıldığı halde, Türkiye siyaseti ve partilerine büyük bir tecrübe kazandırdığı söylenebilmektedir. Komisyon'un başarısızlığı ise anayasa tartışmalarında kendi kabulleri üzerinden hareket eden siyasal partilerin uzlaşmaya yanaşmak istememeleri çünkü müzakereci demokrasiyi tamamen benimsemedikleri, onu bir amaç değil araç olarak gördükleri düşüncesini desteklemektedir. Kendi seçmen kitlesi ve oy potansiyeli hesabı ve iktidarın elden gideceği endişesi partileri, darbe anayasasını kaldırıp, yeni bir anayasa oluşturmaktan geri koymuştur.

Kaynakça

- Akp Programı. (2002). <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Altındağ, N. (2016). Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması ve batı/batılılaşma algısı, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2 (2)* s. 43-64
- Anayasa Komisyonu. (2011). https://anayasa.tbmm.gov.tr/calismalara_iliskin_belgeler.aspx Erişim Tarihi. 28. 10.2019
- Bayram, A. K. (2011). Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi, *Liberal Düşünce, Yıl 16, (62)*, s. 111- 120
- Bohman, J. (1997). Deliberative democracy and effective social freedom: capabilities resources, and opportunities, *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, MIT Press
- Bravo, H. (2009). Birey ile toplum arasındaki müzakere zemini: kamusal alan, *I. Uluslararası müzakereci demokrasi sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi
- Brown, W. (2010). Artık Hepimiz Demokratız, *Demokrasi Ne Alemde?* (S. Kılıç Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Chp Programı, (2008). <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf> Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Çaha, Ö. (2012). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Gutmann, A. Ve Thompson, D. (2004). *Why deliberative democracy?*, Princeton: Princeton University Press.
- Greiff, P. (2000) Deliberative Democracy and Group Representation, *Social Theory and Practice*, 26(3), s.397-415
- Habermas, J. (1999). Demokrasinin üç normatif modeli, *Demokrasi ve farklılık, siyasal düzenin sınırlarının tartışılmaya açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitablığı.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*, (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (2015). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*, (T. Bora ve M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hasdemir, T.A. ve Coşkun, M. K. (2008). Kamusal alan ve toplumsal hareketler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 63 (01)*, s.121-149
- Hdp Programı, (2013). <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8> Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Kalaycıoğlu, E. (2016). Siyasal kültür, *Dünden bugüne Türkiye tarih, politika, toplu ve kültür*, (M. Heper ve S. Sayarı, Der.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karadağ, A. (2003). Kamusal alan modelleri: çoğulcu perspektiften bir değerlendirme, *Ankara Üniversitesi sbf dergisi, Sayı 03 (53)* s.171-195
- Karpat, K. (2017). *Türk siyasi tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasap, D.G. (2013). Methodological approaches for the analysis of online public discussions in the context of deliberation”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, Sayı 28*, s.223-237
- Keyman, F. (2009). Türkiye’de Demokrasinin Güçlendirilmesi, *I. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

- Mhp Programı, (2009). https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Özdemir, E. ve Atılğan, A. (2012). Siyasal partiler, *Siyaset Bilimi: kavramlar, ideolojiler disiplinler arası ilişkiler*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Ranciere, J. (2015). *Demokrasi nefreti*, (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schmitt, C. (2017). *Parlamentar Demokrasi'nin Krizi*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Sitembölkübaşı, Ş. (2005). Liberal demokrasinin çıkmazlarına çözüm olarak müzakereci demokrasi, *Akdeniz i.i.b.f. dergisi, Sayı 10 (5)*, s. 139-162
- Smith, G. (2005). *Beyond The Ballot: Democratic Innovations from Around the World*, The Power Inquiry.
- Smith, G. ve Wales, C.(2000). "Citizens' Juries and Deliberative Democracy", *Political Studies*, 48 (1), s.51-65
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 1-2 (XII)* s.1113-1132
- Yanık, M. (2016). Türkiye'de siyasi partiler ve demokrasi, *Liberal perspektif rapor, Sayı 5*. s.7-81
- Yoldaş, Y. ve Yoldaş, Ö. B. (2009). Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasi teorisi, *I. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Young, I. M. (1999). İletişim ve öteki: müzakereci demokrasinin ötesinde, *Demokrasi ve farklılık, siyasal düzenin sınırlarının tartışılmaya açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Yükselbaba, Ü. (2008). *Habermas'da kamusal alan/ özel alan ayrımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.